

HA-HALDEN.NO

Mølprek

Ottar Kvitnes 8. mars 2008

At våre forfedre jevnlig diskuterte sagbrukene, sagmølen og oppdemmingen av Tista, overrasker vel ingen. Det som er slående ved disse diskusjonene, er at mange av disse hadde mange likhetstrekk med flere av dagens debatter.

Helt fra slutten av 1400-tallet og fram til sagbrukene i Tistedal opphørte for snart hundre år siden, ble altså betydelige mengder av bark, sagmøl og spon ført ned Tista. Dette førte til at både elva og de tilliggende områdene ble sterkt oppdemmet og at nye landområder vokste fram. Banken - tidligere Saug/Sagbanken - er vel det mest kjente eksemplet på dette. Denne oppdemmingen skapte også store problemer for båttrafikken til og fra byen og også for fløtingen på Tista.

Liten fasthet

At drøftelsene blant byens ledende borgere også den gang kunne ha pussige innslag, viser dette eksemplet fra O. Forstrøms byhistorie fra 1915:

«Fra byens ældste tid var opgrunding av havnen en kilde til meget bekymring for borgerskapet og byens fædre.» Og: Men saa liten fasthet som der var i den tids kommunale styre og særlig i pengevesenets ordning, hadde det ofte sine store vanskeligheter med de offentlige arbeider, og der kunde i aarevis om de vigtigste foretagender ventileres og snakkes paa en maate som mangengang kaster et løierlig skjær over forhandlingerne.»

Videre forteller Forstrøm: «I 1722 sammenkaldte magistraten paa raadhuset Byens fleste og fornæmste Borgere og Indbyggere i Henseende til at faa engang for alle en endelig Slutning til at finde et Middel, hvorledis Havnen her for Byen kunde oprødis, som er saaledes Aar etter Aar tilstoppet af Mudder og Saugmøl opfyldt, at der neppe dend dag i dag er, kand flyte et lidet lætgaende Fartøy ind til Bryggen, mindre store Skibe, enten

med Kongens Kornvarer til Festningens Fornødenhed eller til dend Negotie, som Vor Herre velsigner Byen med fra og til Byen, hvilken Havnens Opfyldning snart kand ruinere dend hele By om derom ei ennu ja i dette Aar bliver raadet Bod, som ikke uden stor Bekostning kand lade seg gjøre.»

Sin skjæve gang

Som vi ser gikk også den gang debatten om havnas tilgjengelighet for skipsfarten og den økonomiske betydningen den hadde for byen. Det kan se ut som om det også den gang var maktpåliggende at det ble tatt raske avgjørelser.

Mange saker kunne pågå i årevis og da som nå ble det foreslått utsettelse og nye utredninger:

«Mer kom der ikke ut av tingen ved denne leilighet» skriver Forstrøm, «og saa gikk den da sin skjæve gang i 8 aar, til endelig magistraten fandt, at saken nu engang måtte komme til en avgjørelse».

Magistraten la den gang fram et forslag i 5 punkter, men «Imidlertid forlangte borgerskapet utsættelse med saken og lot saa marinekaptein Gabriel Christiansen foreta undersøkelse av havnen og elvemundingen. »

Enden på denne visa var at kongen tilslutt bevilget 3000 riksdaler, elva ble utbedret, men hele «forsvarsverket» ble tatt av en voldsom flom i 1740.

Så langt Forstrøm.

Sagmøl

Da Saugbrugsforeningen ble etablert i 1859, la man ned de gamle sagene og opprettet 3 nye storsager i Tistedalsfossen. Plankene fra sagbrukene ble fløtet til byen via den såkalte plankerenna. Denne sto ferdig i 1862 og var i bruk fram til brukene ble nedlagt i januar 1909 - altså for 99 år siden. De første årene ble det også sluppet sagmøl og annet vedavfall i renna. Årsaken var at det i 1861 ble besluttet at Saugbrugsforeningen skulle skjerme inn, fylle opp og planere Ytre Møl, delvis med avfall fra sagbrukene og delvis med oppmudrede masser fra havna. Bruk av plankerenna var et treffsikkert virkemiddel for å nå dette målet.

Etter avtale med Halden kommune skulle deler av dette nye området tilfalle Saugbrugsforeningen som eiendom. Arbeidet med oppfyllingen av Ytre Møl var ferdig i 1864. Etter den tid var det ikke lenger tillatt å slippe sagmøl i elva, verken fra sagene i Tistedal eller fra andre nedenforliggende sager. Det måtte bygges spesielle ovner hvor sagmølen ble brent.

I følge jubileumsboka som ble utgitt i forbindelse med at Saugbrugsforeningen var 75 år i 1934 (Norløff 1935), ble omkostningene for oppfyllingen på Mølen fordelt med 1/3 på Saugbrugs og med 2/3 på havnevesenet.

Hvor mye Mølen ble fylt opp, fikk man se på 1930-tallet, da en ved bryggearbeider mellom elvemunningen og Sauøya måtte gjennom et tre meter tykt lag av sagmøl for å nå ned til sandbunn. Dette gir en idé om hvilke masser av sagmøl som ble ført ned til havna i årenes løp.

Store områder

Norløff skriver videre: «Som et ledd i den overenskomsten mellom kommunen inngikk også innskjerming av elvens nordside i nærheten av Sukkerverket og vestover samt oppfylling av de tomter som støter op til det nuværende høvleri og sagbruk. I 1866-1867 var man ferdig med dette arbeide, og samtidig var også en del av den såkalte «Tyska» i elven innskjernet og opfyldt. Da tomtene på Mølen, Tyska og nordsiden var opfyldt, hadde Saugbrugsforeningen til disposisjon et tomteareal på ca. 250 dekar»

Det går ikke fram av jubileumboka hvordan kostnadene denne gang ble fordelt. Det kan kanskje spekuleres i at også her ble fordelingen som for Mølen. Det står heller ikke noe om hvor store disse kostnadene var, verken for Mølen eller for nordsiden av elva..

For selve byggingen av plankerenna inkl. grunnavståelser ble det betalt rundt 25.000 spesidaler eller om lag 100.000 kr.

Betaling

Kan det være slik at Halden kommune nå bytter til seg tomter fra Norske Skog som den i tidligere tider - gjennom havnevesenet - selv betalte størsteparten av anleggskostnadene for?

Vi ser også at livlige debatter om utdyping av farleden, havnespørsmål, krav om utsettelse og nye utredninger, og avtaler mellom kommunen og Saugbrugsforeningen langt fra er et fenomen fra vår tid.

Ottar Kvitnes

Kilder: O. Forström: Fredrikshald i 250 Aar (1915/1990)

H. P. Norløff: Saugbrugsforeningen gjennom 75 år 1859-34 (1935)

Mølprek

Av Ottar Kvitnes 8. mars 2008 i Halden arbeiderblad

<https://www.ha-halden.no/nyheter/molprek/s/1-2906373-4951926>